

Yazar/Author

H. Gamze DEMİREL*

Makale Adı/Article Name

Fuzulî'nin Bazı Beyitlerinden Hareketle Bir Dönüşüm Yolculuğu Olarak
(Ölmeden Önce) Ölme(k)/ Olma(k)

*To Exist or to Die (Before Death) As a Transformation Journey
With Reference to Some Couplets of Fuzuli*

ÖZ

Çağlar boyunca insanın zihnini meşgul eden, felsefe, din, edebiyat, sanat gibi pek çok alanın en tartışmalı konularından biri olan ölümün kabul edilmesi zordur ancak inkar da edilemez. Ölüm kavramına kültürden kültüre farklı anlamlar yüklenmiştir, yapılan bütün tanımlarda, geliştirilen bütün olgularda ve algılarda bir toplumun değer yargılarını, inanışlarını, kültürünü ve felsefesini bulabiliriz. Bazı toplumlarda doğal bir durum olarak kabul edilen ölüm bazı toplumlarda anlamsızlık ve hiçlik olarak söz konusu edilir. İslam inancının ve tasavvufun etkisiyle şekillenen klasik dönem Türk şiirinde ölüm daha ziyade hayatla birlikte ele alınır, Hakiki sevgiliye kavuşma anı olarak değerlendirilir. Bu yüzden düğün, bayram havasında karşılanır. Dünya ise ölüme hazırlık için bir imkan yeri olarak ele alınır. İnsan bilincin sahibi olduğunda gerçek sandığı her şeyin, tüm yaratılmışların geçici olduğunu ve bir gün yok olacağını idrak eder. Bu dünyada geçirdiği her an, onu bilinmeyen bir sona doğru hızla sürüklemektedir. Ölüm en bilinen şekliyle ruhun bedeni terk etmesiyle birlikte cismin bozulmasıdır. İnsanın kendi iradesi ve tercihiyle gerçekleşen ruhsal deneyimine ise ölmek ya da olmak demek doğru olacaktır. İradî ölüm, insanı biyolojik ölüme de hazırlar. Ancak ister iradi ister biyolojik olsun ölüm, insanın ruhunun ilahi aemle irtibata geçmesini, karanlıktan kurtulup aydınlığa kavuşmasını, hakiki ve ebedi bir hayata başlamasını sağlar.

Anahtar Kelimeler: Klasik dönem Türk şiiri, tasavvuf, insan, ölüm, kainat.

ABSTRACT

Death, which has always occupied the minds of humankind throughout the ages, has been a topic addressed by many fields, including philosophy, religion, literature, art and psychology. While death is difficult to accept, it is impossible to deny. Although various meanings have been attributed to the concept of death from culture to culture and from generation to generation, the values judgments, beliefs, cultures, and philosophy of a community can be found in all the definitions, established facts, and perceptions these cultures have of death. Death is viewed as a natural phenomenon in certain communities and as meaninglessness and nothingness in others. In Turkish poetry from the classical era, which was influenced by Islamic belief and mysticism, death is often mentioned together with life and is regarded as the moment when one attains the truly beloved. For this reason, it is celebrated as a festive affair or wedding, while the world is deemed as a place of opportunity to get prepared for death. The moment humans attain consciousness, they realize that everything they take to be real, including their own reality, is temporary and will perish one day. Every moment they experience in this world drags them ever closer to an unknown end. Death, in its most known form, is a disembodiment of the soul and a decaying of the corpse. It would be accurate to say that the spiritual experience of humans, which is a matter of will and choice, is to exist or to die. The death of personal agency is an experience that prepares people for biological death. However, death, whether of personal agency or biological, allows the spirit to communicate with the divine, escape from the darkness into the light, and begin a true and eternal life.

Keywords: Classical period of Turkish poetry, mysticism, human, universe, death.

Giriş

Çağlar boyunca en tartışmalı konularından biri olarak karşımıza çıkan ve insanoğlunun zihnini sürekli meşgul eden; algısı, etkisi, korkusu ve kaygısı ile toplumsal bir olgu olan ölüme; kültürden kültüre, devirden devire farklı anlamlar yüklenmiş ve onunla ilgili olarak geliştirilen bütün olgularda ve algılarda, toplumların değer yargıları, inanışları, kültürü ve felsefesi etkili olmuştur.

İdraki, tanımı ve kabulü son derece zor olsa da inkarı da mümkün olmayan ölümle ilgili olarak ruhun bedenden ayrılması, maddî bağlardan tamamen kurtulması, insanın yaşamsal fonksiyonlarını yitirmesi ve varoluş halinin sona ermesi gibi çok çeşitli ve farklı şekillerde tanımlar yapılmıştır. Bazı ilkel toplumlarda ölüm, doğal bir hadiseden ziyade bir ceza gibi algılanmış, nesnelere var olma şartının maddeye bağlı olduğuna inanan toplumlarda ise ölümle birlikte sadece bedenin değil ruhun da tamamen yok olduğu düşünülmüştür. Batı felsefesindeki ve kültüründeki yaygın inanış ise daha ziyade ölümün “olanakları, olanaksızlığa çeviren bir duvar” (Yayıntaş, 2019: 22) ya da insanın önündeki en büyük engel olduğuna yöneliktir. Bazı toplumlarda doğumun oluşturduğu karmaşanın acıyla ve sancıyla çözülmesi şeklinde tanımlanan ölüm bazı toplumlarda da geçmiş, şimdiyi ve geleceği anlamsızlaştıran dolayısıyla yaşamın alabileceği her türlü anlamı yok eden şiddetli bir yıkım ya da tam tersine insanın farkındalığını arttıran büyük bir uyanış olarak ele alınmıştır. Kuran’dan, tasavvuftan, hadislerden ve ayetlerden beslenen klasik dönem Türk şairlerinin ve “felsefeyi ölüme hazırlık olarak gören İslam filozoflarının ölümün gerçek mahiyetini insanlara anlatmamaları zaten düşünülemez” (Saruhan, 2006: 90). Modern dünyada ise ölüm meselesi oldukça az ilgilenilen bir konu olmuş, modern insan dikkatini daha ziyade hayata yönelterek ölümlü olmanın doğurduğu endişeyi geri plana itmiştir. Fakat son zamanlarda ölüm adeta yeni keşfedilmiş bir olgu ve felsefi bir mesele olarak tekrar ele alınmaya başlanmıştır.

İnsan bu dünyada geçirdiği ya da başka bir ifadeyle kaybettiği her anın kendisini bilinmeyen bir sona doğru hızla sürüklediğini, “daha genel-ve doğru-bir deyişle, zamansal olarak eşyanın sınırlı tabiatı” (Schoun, 2012: 154)nı idrak ettiğinde; korku, kaygı, hiçlik, anlamsızlık gibi pek çok duygu durumunu aynı anda deneyimler. Bazı insanlar ölüm korkusunu kontrol altına alabilmek için onu unutmak, onunla ilgilenmemek, onu inkar etmek ya da onunla savaşmak gibi bir takım savunma davranışları geliştirirken bazıları ise bu türden korkularla savaşmanın anlamsız olacağını ve onunla savaşmak yerine bu korkular insanı tümünden esir almadan kökünün kurutulması gerektiğini savunsalar da insan hangi kültürden ve dinden olursa olsun bu evrensel korkuyu beraberinde getirmektedir.

Ancak unutmamak gerekir ki insanın bu dünyadaki korkularının tek sebebi ölüme yazgılı oluşu değildir. Aynı zamanda ölüme rağmen bu geçici dünyada yaşamak zorunda olan ve yaptığı her eylemden, aldığı her karardan bizzat kendisi sorumlu olan “insan, yaşamını etkileyecek kararları bilinçli bir şekilde verebilen ve bu kararların sonuçlarını bizzat üstlenmek zorunda olan bir varlıktır; yani eyleminin sorumlusu bizzat kendisidir; bu nedenle atacağı her adım yeni bir bunaltıyı beraberinde getirmekte” (Göka, 1997: 130), bir süre sonra da bu türden korkuları ve kaygıları insanın diğer tüm bildik korkularının ve kaygılarının temel sebebinin oluşturduğu büyük bir krize yani varoluş endişesi dönüşmektedir.

1. Genel Değerlendirme

Kendi doğumunu yoktan vücut buluşunun bir miladı olarak gören insanın yolu doğduğu andan itibaren yaşama olduğu kadar ölüme de çıkmaktadır. Çünkü var olmak başlı başına ölümlü olmak demektir. “... doğumundan ölümüne kadar süren bir anlatının öznesi” (Kellehear, 2010: 224) olan sağduyuyu sahibi her insan ne zaman öleceğini bilmese de bu dünyadaki varoluşunun ölümle sınırlı olduğunu, ömür duvarının tuğlası ay ve güneşten, çinisi de feleklerden olsa bile bu dünyaya kendisi için belirlenmiş bir zamanda gelip gideceğini, ölümün güzel, çirkin, iyi, kötü, genç, yaşlı

ayırımsızın herkesin başına gelecek ilahi bir emir olduğunu bilir. Zira “insanın tanımı hay, natık ve maittir. Yani insan, yaşayan, idrak eden, ölen demektir” (Saruhan, 2006: 97):

Bekâsı mümkün olmaz olsa ger dîvâr-ı ömründe

Meh ü hurşîdden hışt-i binâ eflâkden kâşî/ Fuzuli (G. 276, b. 5)

(Ömür duvarının tuğlası ay ve güneşten, çinisi feleklerden olsa da ömrün devamlılığı mümkün değildir.)

Viran bir kervansaraya benzeyen bu dünyada avare bir yolcu olan insanın zihninde kurduğu dünya algısı ile dünyanın kendi gerçekliği birbiriyle örtüşmemekte; gül mevsimi kadar kısa olan bu dünya insana gam ve eziyetten başka bir şey vermemekte; verse bile önce türlü renklerle süsleyip sonra çırılçıplak bıraktığı gül dalı gibi verdiklerini ondan geri almaktadır. Bu durumda hem varoluşunun hem de varlık olamayışının sancısını çeken; hayatın geçiciliği ile ölümün bilinmezliği arasında bocalayan insan hem dünyaya hem de kendisine giderek daha çok yabancılaşmakta ve “dünya ile insan bilinci arasındaki bağ sorunlu” (Altunay Erduvan, 2020: 542) bir hal almaktadır. Bu sorunların üstesinden gelemediği takdirde ise insanın “... bu gelip geçici dünyada ruh için bir yurt bulmaya dönük her türlü çabası kaçınılmaz olarak daha başından başarısızlığa” (Schopenhaur, 2012: 12) uğramakta; bu kez ise insanın en büyük çıkmazı ölüm değil hayatın bizzat kendisi olmaktadır. Bu yüzden klasik dönem Türk şairleri ölümü biyolojik ve sıradan bir hadise olarak anlatmaktan ziyade hayatı anlamlı kılan büyük bir uyanış, bir imkan ve açılım, bir bilinçlenme ve farkındalık deneyimi olarak ele almış, dünyayı insana ölümün hakiki bilgisine ulaşma fırsatını veren bir oluş mekanı olarak söz konusu etmiş, insanı ise “şimdi” ve “burada” (dünya) güzel işler yaparak sonluluktaki sonsuzluğu yakalamaya ve böylece hayatla ve ölümle uzlaşıp her ikisini de seçkin ve anlamlı kılmaya özendirmişlerdir:

Kılmalı muhkem gönül dünyâya akd-i irtibât

Sen bir âvâre misâfirsin bu bir vîrân rıbât/ Fuzuli (G. 140, b. 1)

(Ey gönül, dünyaya sıkı sıkı bağlanma. O viran bir kervansaraydır, sen ise avare bir yolcusun.)

Ey Fuzûlî dehr hâlin şâh-ı gülden kıl kıyâs

Kim verip evvel tecemmül sonra uryân eylemiş/ Fuzuli (G. 130, b. 7)

(Ey Fuzuli, dünya halini önce onu türlü renklerle süsleyip sonra da çırılçıplak bıraktığı gül dalına bakıp da anla.)

İnsanın doğumundan önce sınırsız bir zaman dilimi geçmiştir; ölümünden sonra da muhtemelen “...; yalnızca (doğumdan önceki “hiçliğe” benzeyen) bir var olmama durumu söz konusu” (Kellehear, 2010: 81) olacaktır. Bu yüzden doğumdan önceki var olmama ve bilinmezlik hali bizi ne kadar az rahatsız ediyorsa, varoluşumuzu tamamlayarak özümüze dönmek demek olan ölüm gerçeğinin de bizi o kadar az rahatsız etmesi gerekir. “İbn Sina, ölümsüzlüğü, tamam olma ile özdeşleştirirken, hayatı, noksanlıkla izaha yönelmekte ve nakıs olan kimsenin tamam olmaktan korkmasının cehaletin en son aşaması olduğunu belirtmektedir” (Saruhan, 2006, 97). İnsanı hem hayatın hem de ölümün hakiki bilgisine ulaştırarak irfan sahibi olmasını sağlayan her türden korku ve “... kaygı tecrübesi halis ve hakiki kişilerin uzak durmak istedikleri bir şey değildir; tam tersine o araştırılması ve tahammül edilmesi gereken bir şeydir” (Schopenhauer, 2012: 16). Cihanın sevincinde yüzlerce gam, gamında yüzlerce sevinç bulan irfan sahibi insanlar ölümden korkmazlar zira onlara ne ten ne de can gerekir, onlar için asıl mutluluk tüm bunlardan vazgeçmekle, dünya bağlarından kurtulmakla (ölmeden önce ölmek/ olmak) mümkündür:

Ehl-i irfândır cihân keyfiyetin tahkîk iden

Kim neşâtından bulur yüz gam gamından yüz neşât/ Fuzuli (G. 140, b. 3)

(Cihanın durumunu anlayan insan irfan sahibidir. Böyle bir insan cihanın sevincinde yüzlerce gam, gamında yüzlerce sevinç bulur.)

Cân ü ten oldukça benden derd ü dâg eksik degül

Çıksa cân hâk olsa ten ne can gerek ne ten bana/ Fuzuli (G. 12, b. 3)

(Bu can ve ten bende oldukça dert ve yara eksik olmaz. Keşke canım çıksa, tenim toprak olsa çünkü bana ne can ne ten lazımdır.)

Ölümden korkanlar hakikat bilgisinden mahrum olan cahillerdir. Asıl korkutucu ya da kötü olan ölümün olmamasıdır. Zira "... olmamız gereken durumda olmak kötü değildir. Kötü olan, olmamız gereken durumda olmamaktır" (Saruhan, 2006, 91). Çünkü hayatın kurucu, oluşturucu ve tamamlayıcı unsuru olan ve hayatın anlamını bütün saflığıyla ortaya çıkaran ölüm olmasaydı hayat da olmazdı. Hayat ölüm için vardır, var oluşumuz ölümü içerir, hayatta olmak ölümlü olmak, ölüme doğru olmak demektir. O halde birbirine zıtmiş gibi görünen oysa özü ve anlamı itibarıyla birbiriyle aynı olan, biri diğèrinin varlığını gerekli kılan, biri diğeri ile anlam kazanan hayat ve ölüm gibi iki büyük muammayı birlikte ele almak şarttır. Çünkü insan ölümü anlayamadığında "... ne bir Tanrı'nın varlığını ne de kendi ben' inin bu Tanrı için var olduğunu hissetmeye veya saptamaya" (Kierkegaard, 2007: 36) fırsat bulabilir. Eğer insan hayatı anlayamazsa bilincini insan olmanın gerçeklerine örtmüş olur ki bu da korkularını ve kaygılarını arttırır. İnsanın hem dünya hem de ölüm ile olan bu sorunlu ilişkiden kurtulabilmesi ancak ölümü hayatın içine dahil ederek birlikte anlaması ve her ikisi arasında uzlaştırıcı bir yol bulması ile mümkün olur. Zira "eğer tamamen kişiye özgü bir tarzda hayatın içine dahil edilirse, ölüm davranışlarımızda bir devrim meydana getirecek" (Schopenhauer, 2012: 19) ve insanı günlük hayatın sıradanlığından kurtaracaktır. O halde henüz daha yaşarken insana (ölmeden önce) ölme ve olma imkanı sunan dünya kötü ve korkutucu bir yer değildir. İnsanın şimdi ve burada var oluşunun da dünyanın ve ölümün de bir anlamı olmalıdır. Çünkü insanın (ölmeden önce) ölebilmesi/olabilmesi için yaşıyor olması şarttır. Bütün "... ölmekte olan insanlar yaşayan insanlardır: Henüz ölmemişlerdir" (Kellehear, 2010: 11).

İnsanın bilinci gerçek anlamda yalnızca şimdide mevcuttur ve insan bütün şeyleri şimdide tecrübe eder. İnsanın varlığı şimdiki, geçmiş ve geleceği yani zamanın bütünü aynı şekilde kapsamaktadır. Şimdide ve gelecekte yani bütün zamanlarda "ben" diyebilen insan bir kere var olduğuna göre ebediyen hiç ya da yok olmaz. "Şimdi" çok kıymetli bir andır. Çünkü bütün zamanlar ancak "... şimdinin bir parçası gibi anlaşılırsa özgürleştirici olabilir" (Schopenhauer, 2012: 25). Geçmiş; olup bitmiştir, gelecek ise belirsizdir; insanın "şimdi (an)" dışında hiçbir gerçeği yoktur ve "her ne kadar hayat, varoluşçuların söylediği gibi, her zaman geleceğe yönelmişse de, "gelecek" tabirini şimdinin bir boyutu olarak anlamadıkça bu ifadenin yanlış bir kanaat uyandırması kuvvetle muhtemeldir" (Schopenhauer, 2012: 26). O halde insan geçmişin ve geleceğin şimdi üzerinde sınırlayıcı bir ağırlık yapmasına izin vermeden, geçmiş ve geleceği de şimdinin bir bölümü olarak değerlendirmelidir. Şimdi ve burada olan insanın bu hayatta yapacağı işleri, hayata tutunabilmelerini sağlayacak sebepleri vardır. Bunun başında aşk gelir. Dünyanın var oluşundaki asıl gaye olan aşk tam anlamıyla insan ruhunun "... şimdide önde gitme" (Schopenhauer, 2012: 24), şimdide olma, şimdide ölme (ölmeden önce ölme/ olma) deneyimidir:

Ârif ol sevdâ-yi aşk inkârın etme ey hakim

Kim vücûd-i halktan ancak bu sevdâdır garaz/ Fuzuli (G. 138, b. 6)

(Ey akıllı kişi! Arif ol, aşk sevdasını inkar etme, zira mahlukatın varlığından gaye bu aşka aşık olmaktır.)

Aşka ta düştün Fuzûlî çekmedin dünyâ gamın

Bil ki kayd-i aşk imiş dâm-i ta'allûktan necât/ Fuzuli (G. 40, b. 7)

(Ey Fuzuli, aşka düştükten sonra dünya işlerini dert etmedin. Dünya tuzağından kurtulmak için aşk derdine düşmek gerektiğini bil.)

Hemen her dönem kutsal kabul edilen ve yüceltilen aşk vesilesiyle dünya arzularına galip gelerek hakiki idrak merkezi olan gönlünden maddeyi çıkararak ve bütün benliğinden vazgeçen yani (ölmeden önce) ölümlü olarak kendini gerçekleştiren insan henüz daha yaşarken ölümden sonra ulaşacağı bütün tecrübe bilgileri elde eder ve böylece sembolik olarak ölüme yakın bir hali deneyimleyerek daimi bir huzur yakalar. Klasik dönem Türk şairleri de dünyayla ve ölümlülikle ilgili bütün korkulardan ve kaygılardan kurtulabilmenin (ölmeden önce) ölmekle/ olmakla; bunun da insanın şimdide var oluşunun en temel sebebi olan aşkla mümkün olduğunu, bu dünyada aşka yönelmeyen her hareketin hata olduğunu sık sık söz konusu ederler:

Ey Fuzûlî her amel kılsan hatâdur gayr-i aşk

Bu durur ben bildiğüm vallahü a'lem bi's-sevâb/ Fuzuli (G. 27, b. 7)

(Ey Fuzuli, aşktan başka her yaptığım iş hatadır. Benim bildiğim budur. En doğrusunu Allah bilir.)

Aşk derdinin tek çaresi (ölmeden önce) ölmek/ olmak, aşka esir olmak, aşk için canından vazgeçmek, dünyayı terk ederek madde ile olan bütün bağları koparmak, sevgili dışındaki her şeyi unutmaktır:

Ey Fuzûlî öyle kim bîmâr-ı derd-i aşksan

Yohdurur ölmekten özge hiç dermânun senün/ Fuzuli (G. 169, b. 7)

(Ey Fuzuli, aşk derdi ile öyle hastasın ki, ölmekten başka bir dermanın yoktur.)

Dâr-i dünyânı gönül cehd kılıp terk ide gör

Hâb-i gaflette iken özünü bî-dâr eyle/ Fuzuli (G. 249, b. 5)

(Ey gönül! Kendi dünya evini terk etmek için çalış. Gaflet uykusunda iken kendini uyandır.)

Zevk istersen Fuzûlî terk-i dünyâ kıl ki ben

Bulmadım bir zevk bundan gayrı tâ dünyâdeyim/ Fuzuli (G. 184, b.7)

(Fuzuli eğer zevk istersen dünyayı terk et. Ben dünyada oldukça bundan başka bir zevk bulmadım.)

Levh-i hâtır sûret-i cânâna kıl âyine-dâr

Anı yâd et her ne kim yâdında var anı unut/ Fuzulî(G 45, b.7)

(Gönül levhamı sevgilinin yüzüne ayna tutucu yap; sadece onu yad et, onun dışında ne varsa hepsini unut.)

Bu dünyaya geldikten sonra ruhlar aleminde vermiş olduğu sözleri, edindiği tecrübeleri ve bilgileri unutan insan "... içinde yatan bilginin örtüsünü açarak onu meydana çıkarmak, kendisini hayallerden, aldatici görüşlerden kurtarmak, kendisine her şeyi öğretecek ve her şeyi hatırlatacak olan" (Livingston, 1998: 34) bir aşk nesnesi (öteki, sevgili) ile güçlü ve kalıcı bir bağ kurmak ihtiyacı duyar.

Fakat hakikate ulaşma noktasında insanın kendisine seçtiği hatırlatıcı ile kurduğu ilişkinin niteliği, kabiliyetine ve algısına göre farklı eğilimler gösterebilmektedir. Bazı insanlar görünene, geçiciye ve maddeye meyledip kısa süreli, yüzeysel ve sadece fiziksel yakınlıktan ibaret ilişkiler kurarken; bazıları da görünenden görünmeyene, sonludan sonsuza, geçiciden kalıcıya, maddeden manaya, insandan ilahiye yönelerek uzun süreli ve kalıcı ilişkiler kurar. Eğer insanın seçtiği nesne

onu Hakikat'e ulaştıracak nitelikte olmazsa, insanın bu nesne ile kuracağı ilişki de ölümle ve hayatla kurduğu ilişki gibi sorunlu olacaktır. Oysa insanın bağlandığı bu "öteki (sevgili)" ona kim ya da ne olduğunu unutturup ya da olduğu durumdan vazgeçip o ana kadar olmadığı ama olması gereken duruma meyiletmesini sağlayan, onu gerçek hedefinden alıkoyacak bütün maddi ve geçici şeylerden uzaklaştıran ve böylece aslına dönüp kendini gerçekleştirerek gerçek anlamda kendini bulmasını, kendini bilmesini, ben/lik kazanmasını, gerçekte ne ise sadece o olmasını, ondan ibaret olmasını ve böylece gerçek anlamda bir birey olmasını sağlayacak niteliğe sahip olmalıdır. En önemlisi de "görünümlerle varlık arasında bağ kurucu görevini" (Kuçuradi, 2016: 31) üstlenerek insanın iradesini tam olarak aradan çıkarmasını, o nesnede yok olmasını kısaca (ölmeden önce) ölmesini/olmasını sağlamalı ve aşkın başlatıcısı olmalıdır. Çünkü insanın ebedi hayata ve sonsuz mutluluğa ulaşabilmesi (ölmeden önce) ölün/olun emrini ve felsefesini doğru anlamasıyla mümkündür.

2. Ölüm ve (Ölmeden önce) Ölme(k)/ (Gerçek Anlamda Var) Olma(k):

İlk bakışta "(ölmeden önce) ölme/olma" ile "ölüm" kavramlarının her ikisi de aynı şeyi anlatıyor gibi görünseler de "ölüm ve ölme" kavramlarının arasındaki ilgi bizim tahmin ettiğimizden çok daha karmaşıktır. En basitiyle "ölüm yaşamın karşıtıkken ölme yaşamının karşıtı değildir" (Kellehear, 2010: 214). Bütün yaratılmışlar ölümlüdür "..., ama ölümlü olmak, ölmekte olmak anlamına gelmez" (Kellehear, 2010: 213). (Ölmeden önce) ölme/olma deneyiminin ölümle sonlanması zorunlu değildir bu zamana yayılmış bir süreçtir. (Ölmeden önce) "...: ölme yaşamının bir biçimi ya da evresi olmakla birlikte, herkesin yaşam öyküsünde yer" (Kellehear, 2010: 219) almayabilir örneğin bazı insanlar yaşamlarında (ölmeden önce) ölme/olma sürecini hiç deneyimlememişken bazıları ise birden çok defa ve farklı şekillerde deneyimlemiş olabilir. Ölüm; beklenmedik bir anda herkesin başına gelecek olan tabii, biyolojik, engellenemez bir hadiseyken insanın henüz daha biyolojik ölümü gerçekleşmeden önce kendi isteği ve çabası ile bütün maddi bağlardan sıyrılarak tamamen manevi güce teslim olması demek olan (ölmeden önce) ölme/ olma sıradan bir insanın deneyimleyemeyeceği, yetkin bir bilinç ve idrak, güçlü bir benlik gerektiren ciddi bir süreçtir. "Bu ölüm, bilcümle nefsin arzu ve hevasından, cismani lezzetlerden, tabiat ve şehvetin gereklerinden fani olmaktır. Yani Allah Teala'dan başka hiçbir şeye iltifat etmemektir. Bu ölüm yeniden doğuş ve ahiretin ilk menziline giriştir. Böyle bir ölümün sonu hayattır" (Çelik, 2009: 122) yani böyle bir ölüm insanın benliğini "..., sınırlandırılan sonlunun ve sınırsızlaştıran sonsuzun bir sentezi" (Kierkegaard, 2007: 40)'nden vücuda getirir. Böylece geriye sadece varoluşun asıl kaynağı olan Hakikat kalır. Bunun neticesinde "... kendisinin ve Allah'ın cc Bir olduğunun ve başka bir şey veya kimse olmadığını farkına" (Livingston, 1998, 34) varan insan Sonsuz ve eşsiz olanda sınırlarını aşarak çokluğun ardındaki birliği görür ve mana alemini keşfederek bütünüyle Hakikat'ten ibaret olur. Bu dünyada varolan herşeyin, bütün oluşun İlahi Olan'ın bir yansıması olduğunu fark eder. Hızla ve güçlü bir şekilde Hakikat'e doğru çekilmeye başlar; sonunda da kendisini tamamen Hakikat'e teslim ederek O'nda yeniden hayat bulur ve gerçek mutluluğu yakalar. Yani "...; aslına dönen mutmain ruh, sonsuz Güzelliğin farkında olarak her türlü bağımlılıktan kurtulmuş olur" (Schoun, 2012: 156). Zira sevilmeye en çok layık olan "Tanrı, nihai olarak, sevilen şey ya da varlığın ta kendisidir" (Schoun, 2012: 156) ve diğer bütün sevilenler de bu sebeple sevilmektedir. "Başka bir ifadeyle, sevilen bir şeyin ya da bir varlığın gerçeği, sonsuz olarak bu dünyada değil de Tanrı'da bulunmaktadır" (Schoun, 2012: 156). Bu andan sonra "... kişisel hiçbir şeyi sevmeyeceği, onlara ilgi duymadığı için, bir başka deyişle, kendi boşluğunda yaşadığı için, o ruh her şeyi büyük bir kolaylıkla kucaklayabilir" (Emiroğlu, 2002: 104); ölümü de yaşamı da. Böylesi bir ruh "...-sonsuz bir şekilde Tanrı'da var olduğu için artık olağan muhtevası boşaltılmış olan-dünya, dizginlenerek sembollerin bir oyununa dönüşür ve böylece insanı aşan bir tarafı kalmaz" (Schoun, 2012: 156).

En bilinen şekliyle ruhun bedeni terk etmesiyle birlikte cismin bozulması demek olan tabii, hakiki, doğal ve biyolojik hadiseye "ölüm"; insanın kendi iradesi ve tercihiyle gerçekleşen ruhsal

deneyimine ise “ölmek” ya da “olmak” demek doğru olacaktır. İradi ölüm yüksek bir bilince ulaşarak maddi bağlardan kurtulan insanı biyolojik ölüme de hazırlayan bir deneyimdir. Ancak unutmamak gerekir ki özünde ister iradi ister biyolojik olsun her iki deneyim de insanın ruhunun ilahi alemle irtibata geçmesi, “Allah’ın bahsettiği ruhun O’na dönmesi, karanlıktan kurtulup aydınlığa kavuşması, hakiki ve ebedi bir hayata başlaması” (Yayıntaş, 2019: 10)’ nı sağlar.

Sonuç

İnsan için hayatın felsefesini anlamak nispeten kolay olsa da sadece bir kereye mahsus deneyimleyeceği ölüm ile ilgili değerlendirmeleri meraktan öteye geçmemiştir. Ancak unutmamak gerekir ki insanın ölümü ve ölümden sonraki hayatı anlamaya ve anlatmaya olan bu merakı basit bir merak değildir tam tersine onun kendi tabiatını ve dünyanın mahiyetini anlayabilmesi bakımından son derece yapıcıdır. İnsan ölüm hakikatini anladığında hem kendisiyle hem de çevresiyle uyum içinde yaşamaya başlayacak korkularından ve kaygılarından kurtulacaktır.

Bu bakımdan bir sanatçının hemen bütün faaliyetleri yaşama sevinciyle ve ölümsüzlük arzusuyla yanıp tutuşan fakat ölümlü bir varlık olan insanın ölümsüzlüğe ulaşabilme gayretinden başka bir şey değildir. Bu yüzden bir sanatçının sanatını icra ederken faydalandığı her türden malzeme, ürettiği her bir eser, insanın kendi içine yönelerek kendini tamamlama niyetliliği olarak açıklanabilir.

Çelişkileri ve zıtları bir arada göstermede mahir olan sanatçılar ölüm temasını işlerken ölümün karşı konulamaz ve anlaşılamaz oluşundan beslenip ölüm korkusuyla başa çıkabilmek ya da ona karşı bir direnç geliştirebilmek için de sanatlarını daima teselli vasıtası olarak kullanmışlar. Böylece sanat insanın ölüme rağmen yaşamaya güç yetirmesini mümkün kılan önemli bir unsur haline de dönüşmüştür. Sanatçının hem hayata hem de ölüme karşı geliştirdiği bu tutum aynı zamanda okuyucuya da özgürce düşünebilme imkanı sunmaktadır. Dolayısıyla bir sanatçının ölüm gerçeğini görmezden gelmesi mümkün değildir.

Klasik dönem Türk edebiyatı şairlerinin büyük çoğunluğu da insanın mutsuzluğunun asıl sebebinin ölümlü olmasından değil; gerçek anlamda kendi olamamasından, kendini gerçekleştirememesinden kaynaklandığından bahsederler. Bu bağlamda insanın hem ölüm hem de hayat karşısındaki tavrının nasıl olması gerektiğini anlatabilmek, onları hem ölümlü hem de hayatla ilgili korkularından uzaklaştırabilmek, henüz daha bu dünyada iken gerçek anlamda bir varlık olabilmelerini, bir farkındalık geliştirebilmelerini sağlayabilmek için ölümden ve hayattan korkmak ve kaçmak yerine hayatın ve ölümün olumsuz gibi görünen bütün görüntü ve yansımalarını olumluya çevirmekten söz ederler. Bunu yaparken de her ikisini felsefi bir yaklaşım, kayda değer öğreti ve örneklerle birlikte ele alarak, varoluşçuluğun ve metafiziğin ışığında birleştirirler. Onlar, dünyanın derdine, tasesına pek aldırılmazlar. Gönülde yer etmesi gereken tek sevginin Allah sevgisi olduğunu, gönlünde Allah sevgisine öncelik vermeyenlerin kamil insan olamayacağını, bu yüzden dünyayı terk etmek gerektiğini bunun da aşk vesilesiyle mümkün olacağını sık sık dile getirirler. İnsanın varoluşun ve dünyanın sırrına ulaşabilmesi için zorluklara göğüs germesi gerektiğinden aksi takdirde ilahi gerçeğin kendini ondan saklayacağından bahsederler.

Bu yüzden bir edebi metni anlama sürecinde o eserin ayrıcalıklı dilini ve felsefesini anlamak, kelimelerin temel ve bilinen anlamlarının yanı sıra mecazi anlamlarını ve çağrışımlarını doğru tespit edilmek, metnin anlam tabakalarını dikkate alarak metni analitik tarzda değerlendirmeye tabii tutmak, onun ait olduğu toplumun inançlarını, hayata, ölüme, varlık ve olaylara yüklediği anlamları analiz edebilmek bakımından son derece önemli ve gerekli; insanın bu dünyadaki gerçek amacına ulaşabilmesi noktasında da oldukça yol göstericidir.

Bu makaledeki amaç klasik dönem Türk şiirinde ölümün nasıl işlendiğine dair daha önce yapılmış ve bilinen çalışmaları tekrar etmekten veya sayısız örnek vermektense ziyade makale sınırlarını aşmadan felsefenin de ana konusu olan ölümü, hayatla ve aşkla birlikte ele alarak insanı yine insandan ve ona ait duygulardan hareketle tanımaya çalışmak ve böylece bir edebi metinde anlatılmak istenen niyeti felsefi bir yaklaşımla analiz edebilmek gayretidir.

Kaynakça

- Akyüz, K. Beken, S. Yüksel, S. ve Cunbur, M. (2000). *Fuzuli Divanı*. Akçağ Yayınları.
- Altunay Erduvan, F. D. (2020). “Albert Camus’da Saçma ve Ölüm İlişkisi”. *Söylem Filoloji Dergisi*, 5 (2): 541- 548. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1162146>
- Çelik, İ. (2009). “Türk Tasavvuf Düşünceinde Ölüm”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 40, Ankara, s. 119- 146. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33446>
- Emiroğlu, İ. (2002). *Sufi ve Dil (Mevlana Örneği)*. İnsan Yayınları.
- Göka, E. (1997). *Varoluşun Psikiyatrisi*. (1. Baskı). Vadi Yayınları.
- Kellehear, A. (2010). *Ölme Üzerine Bir İnceleme Bireysel Bütünlük. Bedensel Çöküş ve Ruhsal Dönüşüm*. (B. Zeren, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2007). *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*. (4. Baskı). (M. M. Yakupoğlu, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2016). *Sanata Felsefeyle Bakmak*. (6. Baskı). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Livingston, R. (1998). *Geleneksel Edebiyat Teorisi*. (N. Özdemiroğlu, Çev.). İnsan Yayınları.
- Saruhan, M. S. (2006). “İslam Filozof ve Düşünürlerinde Ölüm Korkusu ve Tedavisi”, *AÜİFD*. 47 (1),87-105. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/583029>
- Schopenhauer, A. (2012). *Ölümün Anlamı*, (1. Baskı). (A. Aydoğan, Çev.). Say Yayınları.
- Schoun, F. (2012). *Kalp Gözü (Metafizik, Kozmoloji, Manevî Hayat)*. (1. Baskı). (N. Mehdiyev, Çev.). İnsan Yayınları.
- Tezcan, E. (2018). *Batı Geleneğinde Aşk, Cinsellik ve Ölüm: Tristan ve Isolde*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Yayıntaş, Y. (2019). *Felsefi Perspektiften Ümmi Sinan’ın Ölüm Anlayışı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.